

## Ezer esztendeje született Aba Sámuel

990-ben született a magyar állam harmadik koronázott királya, Aba Sámuel. Aba Sámuel, nemzetségének a nevéből keletkezett egyik történelmi vármegyénk neve – Abaúj-vár –, s amely nemzetségnevtől nagyon sok abaúji település kapta a nevének az előtagját (Abaújvár, Abaújszántó, Abaújdevecser stb.)

Aba Sámuel családjáról Anonymus, a névtelen jegyző őrzött meg érdekes híradást. Eszerint, amikor a honfoglaló magyarok a Hernád és a Sajó völgye, valamint a Mátra és a Szepes-erdők vidékén foglaltak területet, „Árpád vezér nagy földet adott Ednek és Edöménnek a Mátra erdőben, ahol az unokájuk, Pata később várat épített”. Szintén Anonymus utal arra a tényre, hogy az abaúji területeket Ed és Edömén kapta a honfoglalás során, amikor a sereg Szerencs környékén táborozott: „...és az erdők alján Árpád vezér különböző helyeken sok földet adott lakosaival együtt Ednek és Edöménnek, és ezek utódai Isten kegyelméből még most is érdemesek a földek birtoklására.” Ed és Edömén vezérek sarjadékából származott hosszú idő után Aba Sámuel király is, „...akit kegyességéért Abának hívtak”. Anonymus egyébként Edet és Edömént a hét kun vezér között szerepelteti, akik még Oroszország területén meghódoltak a honfoglalásra induló Almos vezér előtt.

Anonymus tudósítása vegyesen őrzött meg hiteles és téves elemeket. Mindenekelőtt hitelesnek tekinthető az a közlés, hogy Aba király második neve Sámuel volt. Az egész krónikairódalom Aba néven ismeri ezt az uralkodót, egyedül Anonymus tudja, hogy tulajdonképpen Sámuel volt az igazi neve. Ezt bizonyítja, hogy Aba a pénzein saját magát Sámuel királynak nevezte. Aba eredetileg tiszteleti név volt, törökül apat jelent s utóbb vált csak nemzetségnévvé. Maga a Sámuel meglehetősen ritka név volt Magyarországon a középkorban, s mivel héber eredetű, feltehetően viselőjének zsidó vallására enged következtetni.

Aba Sámuel pontos születési dátumát nem ismerjük, a korabeli források alapján tudjuk azt a 990-es évre helyezni. 1010 körül már mindenesetre törzsfőnek kellett lennie, hiszen ekkortájt vette feleségül István király egyik később született testvérét. Ha ugyanis Sámuel nem lett volna az egyik kabar törzs vezetője, István király aligha adta volna hozzá hűgát nőül. István a frigy létrejöttével politikai érdekeket szolgált. Ennek révén érte el ugyanis, hogy a tekintélyes kabar törzs vezetője, illetve rajta keresztül az egész kabar népesség a szövetségese lett. Nyilván a házasság feltétele volt, hogy Sámuel, feladva zsidó vallását, térjen át a keresztény hitre. Miután ez megtörtént semmi sem állt útjában annak, hogy a kabar tömegek is felvegyék a kereszténységet, s létrejöjjen a kabar törzs szállásterületén az egri püspökség. Ekkor alapíthatta Sámuel az írott forrásokból is jól ismert sári (abasári), valamint a mai napig fennmaradt feldebrői kolostort.

Ugyanerre az időszakra tehető, hogy az Aba nemzetség, élén Aba Sámuellel, a mai Abaújt is véglegesen a birtokába vette, kiszorítva a területről a Bárca-Tekele nemzetséget. Erre utal Abaúj várának a története is. Hoyvár, vagy másképpen Újvár nevét a honfoglalás után fontos szerepet játszó váráról nyerte, amely vár körül alakult ki lassan a királyi vármegye. Maga a vár a honfoglalás előtt is fennállott, s a nemzeti birtokok kialakulásával az Abák tulajdonába került. Aba Sámuel 1038-ban jelentősen megerősítette a várat. A hatalmas sáncokkal és mély árokkal körülvett vár Aba Sámuel halála után az elégedetlenkedő pogány magyarok egyik fő fészekévé vált.

Az Újvár elnevezés az Óvártól való megkülönböztetésre szolgált. Az Újvártól nem messze, Szinától keletre áll az egykori Óvár. Amikor ez már nem tudta megfelelően ellátni az északra vezető, nagy fontosságú út védelmét, vált szükségessé Újvár megerősítése.

Az Aba nemzetségnek „pogányvárra” épült hatalmas kőerődítménye, a megye névadója, fényes uraságok lakhelye ma már nyomában is alig látható. A vár köveiből templomok, nemesi kúriák, házak épültek, hiszen több mint négyszáz esztendeje rombolták le I. Ferdinánd katonái a Szapolyai Jánossal vívott csaták közepette. Csoda, hogy még annyi kő is maradt a várból, amennyit a régészek a kukoricatáblák alatt találtak – igaz az Abák csontjai nélkül. Bátya, lakótorony, kápolna – mind csak volt. Királyi tulajdonba végül az Anjou Károly Róbert vette, miután leverte Csák Máté és az abák utódainak a hadait. Az Abák neve csak a vár s a jobbágyfalvak nevében maradt fenn, no meg a vármegyében. Ezt nem tudták eltörölni az Anjouk sem.

E nagy, kiterjedt birtokos nemzetség legnevezetesebb tagja volt Aba Sámuel.

István király 1038-ban bekövetkezett halálakor még nem Sámuel foglalta el a trónt, a király még nem bízott meg benne annyira, hogy az újonnan alakult magyar állam vezetését rábízza. Minden jel arra mutat, hogy Péter első uralma idején, 1038–1041 között, amikor István trónjának örököséként erőteljesen megváltoztatta az udvar összetételét, Aba Sámuel is e „tisztogatás” áldozatául esett, kikerült a hatalom gyakorlóinak szűk köréből, sértett emberré vált. S amikor Péter „kemény” politikája miatt 1041-ben menekülni kényszerült, a magyarok Aba Sámuelt ültették a trónra.

Sámuel alig három évet töltött a királyi trónon. Első dolga volt, hogy keményen fellépjen Péter király támogatói ellen, közülük sokat megöletett vagy megkínkoztatott. Visszavonta a Péter által hozott törvényeket, sőt még azt az adót is eltörölte, amelynek kivetése István királytól származott. Már trónra lépésének pillanatában világosan látta, hogy az uralma attól függ, meg tud-e egyezni a Péter visszahelyezésére törekedő német uralkodóval, III. Henrikkel. 1043-ban – kétévi fegyveres csetepaté után – végre békét tudott kötni Henrikkel, igaz, hogy megalázó feltételekkel: súlyos adót kellett fizetnie a német császárnak.

Miután nyugat felől – ha csak átmenetileg is – biztonságban érezhette magát, bent az országban arra törekedett, hogy leépítse az István király által létrehozott államot és az egyházat. Uralma tehát egyértelmű visszalépés volt a feudális viszonyok kiépülésének folyamatában.

Sámuel ugyanúgy zsarnok király volt, mint elődje, Péter. Könnyörtelenül félreállította azokat, akik nem követték politikai irányvonalát. Egy kortárs német szerző egész bűnlajstromot zúdít Aba Sámuel fejére: „...rablásokat vitt véghez, gyilkosságokat követett el, sok bűnt cselekedett, megtagadta az igazságot, megsértette a törvény jogát, szörnyű zsarnokságot gyakorolt, úgy, hogy maga a föld kiált fel gonoszsága miatt.” De az egyház ellen indított támadás miatt Gellért püspök is hasonlóan nyilatkozott: Aba „...uralkodása alatt, mint a próféta mondja: vérontás vérontást ért, azaz a bűnt bűn követett.”

Uralkodásának idején teljes mértékben a közszabadokra támaszkodott, szívesen tartózkodott közöttük. Ezért, valamint a már említett, III. Henrikkel létrehozott és vereségnek elkönnyvelt békekötése miatt Péter főúri hívei összeesküvést szöttek ellene. Amikor erről tudomást szerzett, 1044-ben az összeesküvők többségét kivégeztette. Az életben maradtak ekkor III. Henrik segítségét kérték. Henriket az is tüzelte, hogy Aba nem teljesítette az előző évben kötött béke néhány pontját. Főleg ezért hajlott a magyarok kérésére, és 1044-ben magyarországi hadjáratra indult. Az összecsapásra a Győrhez közeli Ménfőnél került sor, s itt Aba Sámuel árulás révén is meggyengült serege vereséget szenvedett. A győztes német uralkodó zsákmánya lett Aba aranyozott lándzsája és koronája is. A király feleségével és fiaival kelet felé menekült. A Tisza környékén azonban a menekülő Aba Sámuel ellenfelei elfogták és megölték. Fiai később a nemzetség feldebrői monostorában temették el.

Halálának körülményeiről egy XIV. században íródott krónika igen érdekesen számol be. Eszerint, ahol ellenségei megölték Abát, ott abban a faluban, a templomban temették el. Néhány évvel később azonban, amikor felnyitották a sirt, szemfődelei és ruhái épek voltak, sebhelyei pedig begyógyultak. Ekkor temették el a fiai a saját feldebrői monostorában.

A krónikában megörzött történet arra mutat: utóbb voltak olyanok, feltehetően a nép egyszerű fiai közül, akik kegyelettel emlékeztek vissza Aba Sámuel királyra. Aba Sámuel fiainak a leszármazottjai, a később terebélyes ágga terjeszkedő Aba nemzetség tagjai királyt ugyan többé nem adtak Magyarországnak, viszont a Mátra vidékén és az abaúji területen szinte királyi hatalomra szert tett magyurat nem is egyet.

*Molnár István*